

Taal in het donker

Films met een hoofdrol voor taal

Een man loopt van links naar rechts, een treindendert een tunnel in: films maken gebruik van beeldtaal. Maar echte taal speelt er ook weleens een rol in – soms zelfs een hoofdrol. Een overzicht.

RAYMOND NOË

In den beginne was er het woord. Dat geldt voor boeken – de Bijbel voorop – maar niet voor films. In films was er eerst het beeld, en dat woordenloze tijdperk duurde ook vrij lang. Meer dan dertig jaar, van 1895, toen de gebroeders Lumière hun eerste korte rolprent vertoonden, tot 1927, toen de eerste geluidsfilm te zien was, was het niet mogelijk gesproken taal aan films toe te voegen. De enige taal was geschreven taal, die te lezen was op zogenoemde tussentitels: korte teksten die de handeling nader verklaarden ('Somewhere in New York') of verder hielpen ('Our hero decides to go ...'). Het verhaal moest in beelden verteld worden: de handeling, de interactie en de mimiek en lichaamstaal van de acteurs moesten het doen. Wel konden regisseurs

zich bedienen van verschillende vormen van beeldtaal, die zich in die tijd sterk ontwikkelde.

Muziek

In 1927 verscheen de eerste geluidsfilm in de bioscoop, *The Jazz Singer*, en zoals de titel al zegt, klonk daarin behalve het gesproken woord ook de taal van de muziek. In *The Jazz Singer* (die in Nederland overigens niet ondertiteld of nagesynchroniseerd werd) diende die nog vooral om het publiek te verbazen, maar het werd al snel duidelijk dat je de effecten van beeldtaal door het toevoegen van muziek aanzienlijk kunt versterken. Mits het doordacht is uitgevoerd, kan de combinatie van beeld en muziek een film veel beter maken – er zijn dan ook weinig filmmakers die dit middel nu nog laten liggen.

Toen de gesproken taal eenmaal zijn intrede in de film had gedaan, was dat lange tijd 'de taal van herkomst'. Engels in Britse en Amerikaanse films, Frans in Franse films, Italiaans in Italiaanse films. En als er dan eens een buitenlander in zo'n film voorkwam, lieten ze hem in de taal van de film spreken, met een zwaar aangezet accent. Daardoor kon het voorkomen dat je in een Engelstalige film Duitse soldaten onderling hoorde spreken over 'ze bladdie iengliesh'. Dat duurde voort totdat men op een gegeven moment aandacht ging schenken aan dit soort de-

tails. *The Longest Day* uit 1962 was een van de eerste Amerikaanse films waarin de Duitsers Duits spraken en de Fransen Frans. In de oorlogsfilm *Patton* (1970) spreken de Russen ook echt Russisch en in de Pearl Harbour-film *Tora, tora, tora* uit 1970 spreken de Japanners echt Japans. Het buitenlands werd dan ondertiteld.

Sinds die tijd is er vrijwel geen filmmaker meer die hier niet op let. Spraak moet zo authentiek mogelijk zijn, tot de accenten aan toe. In de Franse film *Bienvenue chez les Ch'tis* (2008), waarin een mediterrane Fransman wordt verbannen naar het hoge noorden nabij de Belgische grens, spreken de noorderlingen met het (in de ogen van de rest van

Spannende films à la *Raiders of the Lost Ark* worden nog net wat spannender als er onbekend schrift of een code ontcijferd moet worden.

Frankrijk) koddige accent van die streek. En voor de Britse film *Under the Skin* uit 2013, die zich in en rond Glasgow afspeelt, mat de Amerikaanse Scarlett Johansson zich een Schots-Engelse tongval aan. Terwijl toch niemand het haar kwalijk had genomen als ze met een buitenlands accentje had gesproken, omdat ze in die film een buitenaards wezen speelt.

Aliens

Die aandacht voor taal- en spraakdetails heeft een hoge vlucht genomen in sciencefiction- en fantasy-films. Wil je als regisseur van een film met aliens of elfen erin serieus genomen worden, dan huur je een 'language consultant' in die speciaal voor jou een kunsttaal ontwerpt – een zogenoemde 'conlang' ('constructed language'). Als eerste gebeurde dat in de tv-serie *Star Trek*, waarin de oorlogszuchtige Klingons een harde taal met veel keelklanken kregen aangemeten. En daarna volgden onder meer de *In de ban van de ring*-films, waarin door schrijver en taalkundige J.R.R. Tolkien ontwikkelde elfentalen te horen zijn, en *Avatar* (2009), waarvoor de Na'vi-taal

Tekst in beeld

De laatste jaren wordt in films steeds vaker tekst in het beeld opgenomen. Dat gebeurt vooral door wat jongere filmmakers, die beïnvloed zijn door strips en clips, waarin het integreren van grafische elementen en woorden in beeld veel gewoner is. Soms gebeurt dat enkel uit esthetische overwegingen, en soms heeft het ook een functie. Iemand die daar al lang geleden mee experimenteerde, was de Fransman Jean-Luc Godard, die in zijn films uit de jaren zestig en zeventig geregeld woorden, zinnen of korte teksten in beeld bracht om de kijker op een bepaald idee te brengen. Zo staan er in zijn film *La Chinoise* (1967) op kamermuren teksten als "Il faut confronter les idées vagues avec des images claires" ('Tegenover vage ideeën moet je heldere beelden plaatsen').

geconstrueerd werd. Ook de populaire tv-serie *Game of Thrones* heeft twee eigen conlangs – het Dothraki en het Valyrian – en zelfs voor de game *Myst* werd een nieuwe buitenaardse taal gecreëerd. Het fascinerende aan deze conlangs is dat er vervolgens ook altijd mensen zijn die die talen echt willen leren spreken.

Problemen overwinnen

Het mag duidelijk zijn: aan de taal of talen die in een film gesproken worden, wordt veel aandacht besteed. Maar zijn er ook films óver taal, of waar taal een grote rol in speelt? Jazeker, maar als taal op de voorgrond treedt of wordt geplaatst, is dat meestal omdat het goed uitkomt voor het verhaal. Spannende films à la *Raiders of the Lost Ark* worden nog net wat spannender als er onbekend schrift of een code ontcijferd moet worden. En dan is iemand die daarvoor gestudeerd heeft wel zo handig, dus 'Enter the linguist'. Een enkele keer is zelfs het hele plot rond een taalexpert opgebouwd, zoals in Disney's *Atlantis*, waarin een jonge taalonderzoeker een geheimzinnige tekst ontcijfert die hem naar het verzonken continent voert, of *The Interpreter*, waarin Nicole Kidman een tolk speelt die een obscure Afrikaanse taal beheerst, en daardoor toevallig hoort hoe twee sprekers van die taal een moord beramen. Maar zulk soort films zijn zeldzaam.

Naast de categorie films waarin taal een probleem is, zijn er films over mensen die problemen met taal hebben, en hoe ze die problemen overwinnen. Er zijn films over mensen die niet kunnen horen, zoals de Oscar-winnaar *Children of a Lesser God* (1986), over mensen die nauwelijks kunnen spreken, zoals Oscar-winnaar *My Left Foot* (1989), en over mensen met spraakproblemen, zoals Oscar-winnaar *The King's Speech* (2010) – blijkbaar heb je bij de leden van The Academy of Motion Picture Arts and Sciences, die de Oscars uitreikt, een streepje voor als je film gaat over iemand die taal- of spraakmoeilijkheden heeft. Een bewering die nog bevestigd wordt door de Oscar die de film *The Artist* in 2012 kreeg. In deze stomme film raakt een succesvolle stomme film-acteur voorgoed werkloos door de komst van de ge-

Beeldtaal

Met beeldtaal kunnen associaties en verwachtingen worden opgeroepen. Simpel gezegd: breng een deur in beeld, en de kijker verwacht dat deze even later zal opengaan. Belicht een acteur van onder, en hij wordt enger gevonden. Een voortrazende trein suggereert iets onontkoombars, en het schijnt zelfs zo te zijn dat – in ieder geval voor de westerse filmkijker – een acteur die van links naar rechts beweegt 'de goede kant op gaat', en dat hij andersom richting narigheid loopt.

Verder kan de regisseur met beeld bepaalde zaken suggereren. Een vertrapte bloem staat voor 'verstoord geluk' of een bijl die door de lucht zwaait voor een gewelddadige dood. Een beroemd voorbeeld is het laatste beeld van Hitchcocks *North by Northwest* (1959), waarin een trein een tunnel in rijdt, meteen nadat de hoofdrolspelers elkaar eindelijk in de armen hebben kunnen sluiten.

In *In de ban van de ring* komen door Tolkien ontwikkelde elftalen voor.

luidspraak – en waarom hij werkloos werd, blijkt pas in de allerlaatste seconden van de film, als hij voor het eerst (en meteen voor het laatst) iets zegt – daar gold: aan het einde is er het woord.

Films zonder dialoog

- *Quest for Fire* (1981). Over holenmensen en hun zoektocht naar vuur, ver voor het ontstaan van taal.
- *Themroc* (1973). Franse klassieker waarin een fabrieksarbeider de holenmens in zichzelf ontdekt.
- *All Is Lost* (2013). Zeezeiler Robert Redford strijdt zijgend tegen de elementen.

Films over wolfskinderen – kinderen die nooit een taal geleerd hebben

- *Nell* (1994). Jodie Foster als vrouw die zonder taal is opgegroeid.
- *Jeder für sich und Gott gegen alle* (1974). Werner Herzogs op ware feiten gebaseerde film over een mysterieus wolfskind.
- *L'enfant sauvage* (1970). Op ware feiten gebaseerde film van François Truffaut.

Films over doven en gebarentaal

- *The Heart is a Lonely Hunter* (1968). Over de eenzaamheid van een dove man.
- *Marie Heurtin* (2014). Non zoekt en vindt contact met doofblind meisje.
- *The Tribe* (2014). Oekraïense, geheel in gebarentaal 'gesproken' film over bende van dove jongeren die zich bezighoudt met prostitutie, afpersing en diefstal.

Films over taalkundigen

- *The Linguists* (2008). Over taalkundigen die in uiteenlopende landen bedreigde talen documenteren.
- *Is the Man Who Is Tall Happy?* (2013). Animatie-documentaire van Michel Gondry die probeert tot het gedachtengoed van Noam Chomsky door te dringen door hem te interviewen.
- *My Fair Lady* (1964). Taalprofessor Rex Harrison helpt marktmeisje Audrey Hepburn van haar Cockney-accent af.

Films over codes en geheimtaal

- *Windtalkers* (2002). Actiefilm over de Navajo-indianen die er in de Tweede Wereldoorlog voor zorgden dat de Amerikanen een onkraakbare code hadden – door in het Navajo te communiceren.
- *The Imitation Game* (2014). Drama over de briljante wiskundige Alan Turing, die erin slaagt de onkraakbaar geachte Duitse Enigma-code te ontcijferen.
- *The Mystery of the Rosetta Stone* en *The Secrets of the Hieroglyphs* (2005). Twee delen uit de docudramaserie *Egypt*, over de geheimen van het Egyptische schrift.

Mel Gibson – in de films die hij regisseert, probeert hij de taal zo authentiek mogelijk weer te geven

- *Braveheart* (1995). Over de leider van een Schotse opstand. Schots gesproken.
- *The Passion of the Christ* (2004). Het passieverhaal in het Aramees, Latijn en Hebreeuws.
- *Apocalypto* (2006). Over de ondergang van de Maya's, gesproken in 'Yucateeks Maya'.

Films met gezongen dialogen

- *Les parapluies de Cherbourg* (1964). Over een verkeerd gelopen liefde van Cathérine Deneuve. Van Jacques Démy.
- *De tranen van Maria Machita* (1991). Ellen ten Damme zingt zich door haar moeilijkheden heen in een film van Paul Ruven.
- *Les Misérables* (2012). Film naar de beroemde musical naar het beroemde boek van Victor Hugo.

Nederlandstalige dialectfilms

- *Wilde mossels* (2000). Zeeuwse jongeren op drift.
- *Any Way the Wind Blows* (2003). Regisseur Tom Barman volgt een aantal Antwerpenaren op een warme junidag.
- *Rundskop* (2012). Misdaaddrama over de Belgische hormonenmafia. De film wordt grotendeels gesproken in het Truierlands, een Limburgs dialect.

Films over pratende machines

- *2001: A Space Odyssey* (1968). Stanley Kubricks klassieke sf-film met de sprekende en eigenmachtig optredende boordcomputer HAL.
- *Her* (2013). Met Scarlett Johansson als zwoel sprekende 'digital assistent' die haar eigen weg gaat.
- *War Games* (1983). Een van de eerste films waarin een door middel van spraaksynthese sprekende computer worden opgevoerd.

Varia

- *Babel* (2006). Veelgeprezen film waarin maar liefst zeven talen (waaronder gebarentaal) gesproken worden.
- *Lost in Translation* (2003). Twee Amerikanen in Tokio zijn op elkaar aangewezen omdat ze geen Japans spreken.
- *A Clockwork Orange* (1971). Meesterwerk waarin een door schrijver Anthony Burgess bedacht Bargoens ('Nadsat') gesproken wordt. <